

A PERCEPCIÓ JELENTŐSÉGE A KÖRNYEZET- ÉS TÁJKUTATÁSBAN

KONKOLY-GYURÓ ÉVA

THE IMPORTANCE OF PERCEPTION IN ENVIRONMENTAL
AND LANDSCAPE RESEARCH

Abstract

Landscapes evolve as a result of material and mental/intellectual exchanges between human beings and nature. Landscape is the real spatial human environment providing the basis for our life through the potentialities it provides. Environmental quality manifests in the landscape. People living and acting in the given places perceive the landscape and react to it according to their culture and needs. Perception—which is determined by several factors—plays a crucial role in making judgements about our environment. Perception is the bridge between material reality and mental construction, a bridge amongst the various aspects of the landscape as it exists from a biophysical, socio-cultural, virtual, and cognitive point of view. The present paper provides an overview of the different concepts of landscape perception as this is understood in a variety of disciplines that include philosophical, cultural and ecological anthropology, environmental psychology, aesthetics, and cultural geography. The paper examines how these theories and concepts explain the relation of humans to their biophysical environment. It also discusses how perception is connected to aesthetics and to preferences, and how the environment is assessed according to an objectivist or subjectivist paradigm.

Keywords: landscape perception, preferences, aesthetics, human ecology, anthropology

Bevezetés

Környezetünkhöz való viszonyunk minden korban az adott természeti és társadalmi közegben elfogadott kollektív normákon és világértelmezésen alapul. A környezettel való bánásmód a környezetkultúra, amely létünk biofizikai közegéről alkotott képünk és az ahhoz való szellemi viszonyunk eredménye. Ember és környezete kapcsolata pusztán másodlagosan függ a technika, technológia szintjétől, mert alapvetőbben gyökeredzik a gondolkodásmódunkban, amely a tudomány paradigmáit, kutatási irányait és a természethasználat módját is meghatározza. Ezért nem lehet kizárólag technikai, technológiai eszközökkel átformálni, megjavítani a környezet állapotát, és nem lehet pusztán természet-, illetve műszaki tudománynak tekinteni a környezettudományt. A környezet, ahogy a szó jelentéséből egyértelműen következik, mindig valamely entitással együtt, annak létfeltételeként értelmezhető. Enélkül lényegileg okafogyott. A növény- és állatpopulációk létének biofizikai feltételeit és kölcsönhatásukat az ökológia vizsgálja. Az emberi társadalom környezetének vizsgálata *humánökológia*. Az emberi környezet embertől független értelmezése és kutatása éppúgy meddő, mint ahogy az élőhely vizsgálata az élőlény nélkül, amely abban él.

Az ember-természet viszonyt, amely a humán környezeti rendszereket létrehozza, mindig térben és időben, konkrét létezőkhöz kötve tudjuk feltárni. A konkrét létezők több hierarchiaszinten szerveződnek egységekké mind a természetben, mind a társadalomban, így előbbiben az energiakvantumoktól a világmindenség egészéig, utóbbiban az egyéntől a teljes emberiségig. Amikor *a természeti terek és az emberi társadalom működésének interferenciája* szükségszerűen létrejön, lévén a társadalom léte adott természeti térhez

kötött, akkor létrejönnek a tájak. Amint Arnold BERLEANT (1997) fogalmaz „*a táj a megélt környezet*”. A táj a természeti térnek azon része, amely az emberrel kapcsolatban áll, és amelyet az ember észlel, majd alakít, illetve átalakít. A táj a létezők szerveződésének azon hierarchiaszintje, amely a leginkább alkalmas az ember-természet kapcsolat komplex rendszerének feltárására. A kapcsolat kettős: szellemi és anyagi. A mezőgazdasági kultúrák vagy a bányászat esetében például az anyagi kapcsolat tűnik a legnyilvánvalóbbnak, hiszen a szó szoros értelmében megtermelünk vagy kitermelünk valamely anyagot a természet által, illetve abból. Igaz e tevékenységeknél is egyre inkább előtérbe kerül a szellemi oldal, a tudás, ami a folyamatot irányítja. A településépítés szellemi – mérnöki tervezési – tartalma már a kezdetektől egyértelmű, a rekreáció, mint fizikai és pszichés feltöltődés esetén pedig nyilvánvalóan a mentális kapcsolat is meghatározó ember és természet viszonyában. A kapcsolat kettőssége minden természeti folyamatban és emberi tevékenységben jelen van és nem egyirányú, hanem kölcsönhatás. Jelen írás arról ad áttekintést, hogy miként képezi le paradigmáiban és alkalmazza kutatásaiban a tudományos gondolkodás ez a tény.

A környezet- és tájkutatás mai paradigmája és gondolkodásunk dualitása

Az ember a természetben objektumokat, településeket, hálózatokat és mind nagyobb átalakított élőhelyrendszereket, mesterséges térségeket hoz létre. Ma már a mérsékelt övezetben bizonyosan a mesterséges felszínnek alkotnak szigeteket a természet „tengerében”, így a természet eredeti, emberi átalakítástól mentes formája alig alig fordul elő. Az ember léte egy átalakított természeti térbe beágyazott, így éppúgy szélsőséges absztrakció a természetet elgondolni az ember nélkül, mint az embert elgondolni a természet nélkül.

Az alapkérdés az ember és a világ/természet kapcsolatának értelmezése. A darwini teória szerint az élőlényeknek az evolúció során kialakuló genotípusai a környezeti feltételekre adott válasznak tekinthetők, azaz az élővilág fejlődése reaktív folyamat. Tim INGOLD (2002) megfogalmazásában a szerves élet a kapcsolatok kreatív kibontakozása, a másikhoz való viszony által jön létre. Az élet tehát nem előre meghatározott formák megvalósulása, hanem folyamat, amiben a különböző létformák megjelennek és elfoglalják helyüket. Az „élet ökológiája” a konvencionális ökológia szerint az élőlény + környezete vizsgálata, amely Ingold szerint mélyen ökológiaellenes, mert különállónak tekinti ezeket. A tényleges ökológiai megközelítés kiindulópontja az élőlény környezetében történő értelmezése, amely szerint ezek elválaszthatatlan egységet, teljességet alkotnak (INGOLD, T. 2002). Amíg a növény-, illetve állatfajok populációinál az élőhelyek alkalmas térbeli referenciakeretet adnak az entitás és létközege együttes vizsgálatához, az ember esetében sem az élőhelyi, sem a települési gondolkodás nem elégséges ehhez, hiszen a társadalom létét sem térben, sem funkcionálisan nem redukálhatjuk pusztán a településekre, mint emberi élőhelyre. Az ember létközegét nem kizárólagosan élőhelytípusokban, hanem azok aggregátumai által, tájként tudjuk megragadni. Ez lenne a humánökológia lényege, ami az embert az általa belakott és formált hellyel/térrel együtt értelmezi. A táj lényege az ember és hely kapcsolata, a közöttük fennálló és zajló folyamatos kölcsönhatás hozza létre a tájat a természetből (SWANWICK, C. 2002). A tájban együtt, de nem mindenhol szimmetrikusan egyenlő arányban van jelen az ember és a természet hatása. Az ember nem reaktív tényező, hanem a tájnak, mint teljességnek a része, abban aktív, létrehozó szerepet tölt be.

Az élőlény és környezete, ember és élettere kapcsolatának teljessége lényegében „fejlődési rendszer” (OYAMA, S. 1985). Erre építve INGOLD az élet ökológiáját ezen teljes rendszerek dinamikája vizsgálatának tekinti. Párhuzamot vonva az ingoldi élet ökológiája és

a humánökológia között, s ily módon az élőlény és környezete kapcsolatában konstituálódó teljes, organikus természeti térrendszer és a táj között, azt mondhatjuk, hogy a humánökológia és az ökológiai antropológia az embert létközegében vizsgálva elválaszthatatlan a tájökológiától, és szétválasztásuk erőteljesen dualisztikus gondolkodást mutat. Másképpen fogalmazva az anyagvilágot elméletileg objektíven vizsgáló természettudományok és a szellemi hátteret elemző társadalom- és szellemtudományok szétválasztása az az alapvető dualizmus, ami a tudományosságot a modernitásban, Descartes nyomán jellemzi. Eszerint a szellem az anyagtól különböző, a fölött álló szubsztancia és az emberi gondolkodás által vezérelt tevékenységek a természetre, mint alapanyagra rakódnak rá, ahogy ma gyakran fogalmazunk a kultúra a természetre. Ezzel szembenálló nézet, miszerint a tudatosság, a szellemi tartalom – nevezhetjük az információ működésének és működtetésének – az életfolyamatok része, a folyamat meghatározó vezérelve, ami nem kívülről hat, hanem belső kezdeményezőként irányítja és határozza meg azokat. Amint Alfred North WHITEHEAD (1929) nevezte az „újdonság kreatív előmozdítója”.

A hazai tudományosság miként a környezettudományt, úgy a táj kutatását is a természettudományos diszciplínákhoz sorolta. Főként ennek tudható be, hogy egyrészt erőteljes absztrakcióval függetlenítette a környezetet és a tájat az embertől, a táj földrajzot, majd a tájökológiát a természettudományokhoz sorolta, lényegileg arra predesztinálva ezeket, hogy a tájak természeti vonásainak elemzése kerüljön előtérbe. A térségi társadalmi-gazdasági folyamatokat pedig ettől elkülönítetten a regionális tudományok hatáskörébe utalta. Másrészt amennyiben a kutatás az ember-természet viszonyt vette górcső alá, ott a kölcsönkapcsolat materiális, illetve lenyomat oldala került előtérbe, azaz annak feltárása, hogy milyen biofizikai következményekkel járt az emberi tevékenység a természetben. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a kulturális földrajz (COSGROVE, D. 1985, SCHAMA, S. 1995, WHYLIE, J. 2007), a kulturális és az ökológiai antropológia (BOHANNAN, P. – GLAZER, M. 1997), valamint a környezet-pszichológia (BECHTEL, R.B. – CHURCHMAN, A. 2002, DÜLL A. 2009) tudományterületei a 20. század utolsó harmadában az ember-természet kapcsolat szellemi vonatkozásai felé fordultak. E szellemi kapcsolatnak pedig a *percepció*, azaz az észlelés a letéteményese.

A percepcióról alkotott elméletek

Az ember érzékeli az életterében lévő objektumokat, jelenségeket, értelmezi azokat és választ ad rájuk. A folyamatban négy momentum követi egymást. Első az érzékszerveinkkel történő érzékelés, amelyben a látás, a hallás, a szaglás és a tapintás ingerei, avagy érzületei folyamatosan érnek minket. A második ezeknek az érzületeknek a szellemi felfogása, a kognitív szakasz, amikor leválogatjuk az ingerekből azokat, amelyek számunkra jelentőséggel bírnak. A harmadik momentum az értelmezés és a megnevezés. Ezt az értelemdadást követi negyedikként a reakció, amely fiziológiai és pszichés téren, tudatalatti szinten is végbemeleg. Az első kettő az érzékelés és a második kettő az értelmezés, vagy felfogás együtt jelenti a percepciót, azaz az észlelést, amikor mentálisan megeléjünk, megragadjuk az érzékelésből származó információt. E folyamat szakaszairól, mikéntjéről és működési elvéről több elmélet látott napvilágot. INGOLD (2002) az érzékelés és a felfogás elméletei között abban látja az alapvető különbözőséget, ami a kognitív tudomány, és az ökológiai pszichológia, valamint a fenomenológiai megközelítés közötti eltérő látásmódban rejlik.

A *kognitív antropológia* értelmezésében az érzékelés nyersanyagot szolgáltat az agynak, amely feldolgozza azt és a reprezentáció által koherens világképpé formálja. Az érzékelés és a felfogás első kognitív tudományos értelmezését Emile DURKHEIM, a szo-

ciológia atya adta, amikor megfogalmazta a különbséget az egyén és a társadalom tudata között, elkülönítve az egyént elemző pszichológiát a társadalmat vizsgáló szociológiától. A közösség tudatossága szerinte magasabb szintű, mint az egyéné. Elkülöníti az érzelteket, amelyek efemerálisak, egyéniek és a reprezentációt, amely tartós és publikus, azaz közösségi. Az első reprezentáció a nyelv, ami koncepciókat formál az érzületekből, ami által a humán intelligenciák kommunikálnak (DURKHEIM, E.1976). Durkheim elméletét viszi tovább Edmund LEACH és Mary DOUGLAS, aki szerint a nyelv a formátlan érzületfolyamot értelmes fragmentumokra vágja szét, keretbe foglalja és szavakká, koncepciókká alakítja (LEACH, E 1964). Véleményük szerint a világ felfogása, értelmezése kulturálisan meghatározott minták alapján történik, azaz az érzékelés káoszából az ember konstruálja a világot azáltal, hogy formákat, rendet, mintázatot ismer fel benne. Utóbbi a reprezentáció révén válik publikussá (DOUGLAS, M. 1966). A kognitív antropológia az agyműködést lényegében számítógéphez hasonlítja, amelyben az érzékelés információinak feldolgozása az agyban programként működő kulturális sémák szerint történik. Ebben a felfogásban a kulturális különbségek feltárása a kutatás fő célja (INGOLD, T 2002).

Az *ökológiai pszichológia* értelmezésében az észlelés a létező intencionális mozgáshoz kötött, amely annak környezetében zajlik. GIBSON elméletében a percepció során az érzékelés folyamatos változásában az állandóságot keressük. Az észlelés akció, ami pedig meghatározza azt, amit észlelünk. Az így nyert gyakorlati információ azt célozza, amit adott tevékenység során az objektum, vagy esemény nyújt az észlelő számára. Végül megállapítja, hogy az információ kimeríthetetlen, mert mindig új és új aspektusok merülnek fel a kreatív felfedezés során. Az ember azt tanulja meg felfedezni, ami a kultúrájának megfelelő. Ez a figyelem tanulása, annak a képességnek az elsajátítása, amit a környezet fontos jelenségeire adandó gyakorlati válaszokhoz szükséges (GIBSON, J.J. 1979). A környezet itt a létezőkhöz fűződő kapcsolatban realizálódik. A gibsoni perspektívában a világ azáltal válik értelmes helyé, hogy az ember benne él és a dolgok jelentőséget nyernek, mintegy adják magukat a mindennapi tevékenységek során és nem kívülről, önkényesen akasztjuk rájuk a jelentéseket. „Azaz a dolgok jelentése nem a fizikai világra, mint alapközetre rakódik rá, hanem immanensen jelen van az ember és az általa belakott környezet gyakorlati tevékenységeinek kapcsolati kontextusában” (INGOLD, T. 2002).

Az ökológiai pszichológia lényegében kapcsolódik a filozófiai fenomenológia azon irányához, amelyet elsősorban Martin HEIDEGGER (2007) ember és a világ kapcsolatára, valamint Maurice MERLEAU-PONTY (2012) az észlelésre vonatkozó elméletei írtak le. Ezekben a világ nem egy mozdulatlan, stabil létező, amit az észlelő felfedez, hanem az észlelő és a világ/környezete együtt, egymás által konstituálódnak, az észlelő a világ része. Ez a „világban lét” (being in the world) az alapmeghatározottságunk, amelynek része mind a természeti, mind a kulturális közegbe való beágyazottság. „Különböző kulturális identitások és társadalmi helyzetek befolyásolják annak módját, ahogy az emberek megtapasztalják környezetüket.” (KNOX, P.L. – MARSTON, S.A. 2003). A minket körülvevő környezet észlelése tanult, szelektív, dinamikus, interaktív és egyéni (LEE, S.A. 1973).

INGOLD nem látja a pszichológia és az antropológia, illetve a szociológia – az individuális és a társadalmi szint – elkülönítésének létjogosultságát. Egyrészt mert véleménye szerint a gondolkodás, az észlelés, az emlékezés és a tanulás az emberek és környezetük összekapcsoltságának adott ökológiai kontextusában vizsgálendő. Másrészt mert az emberi agy nem azelőtt létezik, hogy kapcsolatba lépne a társadalom többi tagjával, hanem egy életen át a velük való kapcsolatban formálódik. A pszichológiai és a szociális folyamatok tehát azonosak. Az emberi észlelés, a gondolkodás, az emlékezet és a tevékenységek a heidegeri „világban lét” részeként, a kölcsönkapcsolatok által a gyakorlati életbe ágyazódva valósulnak meg. Ez a gondolatmenet jó példája a tudományterületek konvergenciájának

és tovább is fűzhető a táj-, illetve humánökológia irányába. Ha ugyanis a pszichológia és az antropológia (filozófiai, kulturális, és ökológiai) nem szétválasztható, akkor a környezetpszichológiához – elméleti háttere a fenomenológia alapján – a „világban lét” alapvető meghatározottsága által szervesen hozzátartozik az ember által megtapasztalt, belakott és megélt környezet, a táj vizsgálata, a humán(táj)ökológia. A híd a diszciplínák között, miként anyag és szellemvilág között is a percepció, az észlelés.

A percepció, az esztétika és a környezeti preferenciák

Az észlelés, latinul percepció, görögül *aesthetis*. Az esztétika, mint filozófiai diszciplína szépre irányultsága a 18. században BAUMGARTEN, A.G. (1999) nyomán jelent meg. A szép filozófiai értelmezése azonban a görög metafizikai gondolkodásban gyökeredzik. PLATÓN számára az érosz törekvés, a szép és a jó iránti vágy megnyilvánulása. A percepció, jóllehet nyelvi gyökerei azonosak az esztétikáéval, tágabb értelmű. A percepció eredendően nem pusztán a szép megragadására irányul, hanem annál tágabb, magában foglalja az érzékelés (látás, hallás stb.) alapján a világ jelenségeiről alkotott ítéleteinket, amelyek jellemzően értékduólok alkotta értékskálán helyeződnek el (szép-rút, sötét-világos). Az ilyen minősítés során pozitív és negatív ítéleteket fogalmazunk meg, amelyek (esztétikai) *preferenciáinkat* mutatják. A táj esetében alapvető szerepe van a vizualitásnak, hiszen a tájról mindenek előtt a látvány alapján szerzünk információkat. A tájkép megítélését nem elhanyagolhatóan, de mégis másodlagosan befolyásolják a hangok és az illatok. A percepciónak nem pusztán a kellemes, illetve kellemetlen érzetek keltésében van szerepük, de meghatározzák azon döntéseinket, tevékenységeinket, amellyel létfeltételeinket alakítjuk, amely révén gazdagítjuk, vagy degradáljuk a tájakat.

Az ezredforduló után több szerző, köztük TVEIT, M. et al (2006) és KAYMAZ, I.C. (2012) széles körű irodalmi áttekintésre alapozottan összefoglalta azokat a teóriákat, amelyek a táj vizuális érzékelés alapján történő megítélésére, az ún. esztétikai preferenciákra vonatkoznak. Alapvetően két megközelítés létezik, az egyik a biológiai modell, amely az evolúciót tekinti a tájpreferencia meghatározójának, a másik a kulturális hatások elsődleges szerepét hangsúlyozza. Az *evolúciós elméletek* (APPLETON, J. 1975; ZUBE, E.H. 1984) szerint az ember azokat a tényezőket részesíti előnyben ma is, amelyek egykoron a túlélését segítették, azaz kielégítették a biológiai igényeit és hozzájárultak a faj megmaradásához és gyarapodásához. Van tehát egy közös tájélem készlet, amit minden ember pozitívan ítél meg. Ha tájtípusra vetítjük ezeket a tulajdonságokat, akkor ORIANS, G. H. (1980) szerint az evolúció szempontjából leginkább a savanna jellegű, ligetes táj nyújtja a legkedvezőbb feltételeket. A savannának az emberi faj kialakulásának legvalószínűbb élőhelytípusai, amelyeket a „*kilátóhely-menedékhely*” (prospect-refuge) teória alapján tekintenek a legkedveltebbnek, mivel az ember, mint ragadozó és áldozat is, ebben a tájtípusban képes úgy látni, hogy ő maga ne látszódjon (see without being seen) (APPLETON, J. 1975). A korai vadász életmódban az ember számára leginkább alkalmas ezért az erdő-gyepmozaikos növényborítás, mert ebben az ember maga rejtve maradhat, miközben körbetekintve információt szerezhet a környezetéről, a veszélyekről és lehetőségekről. Más szerzők (FRY, G. et al 2008) e mintázattípust azért tartják a legkedveltebbnek, mert ez kínálja a legváltozatosabb adottságokat mind az erdő haszonvételei, mind a legeltetés és szántóművelés számára, azaz többféle használati, főként élelem és energiaszerzési lehetőséget hordoz.

Az „*információ-feldolgozás*” elmélet szerint (KAPLAN, R. – KAPLAN, S. 1989) az ember túlélési képessége a környezetéből származó információ felfogásának, megértésének és értelmezésének függvénye, ezért eleink az átlátható, jól olvasható tájakat részesítették

előnyben. A természetes szelekció során ez a preferencia beépült az emberi génállományba, s így a mai ember értékítéletének is inherens része. Felmerül a kérdés, hogy mennyire tekinthető általánosnak, illetve genetikailag kódoltnak a biofizikai létfeltételekről alkotott kép lényegileg eltérő életmód és természeti közeg esetében akkor, amikor az ember már gyakorlatilag minden szélsőséges tájtípusban gyökeret vert, a sivatagoktól az örök jég birodalmáig? Létezhet-e egy állandó ós-optimum, egy olyan tájtípus, ami az ember biofizikai létéhez a legkedvezőbb alapot adja, amit a funkcionális alkalmasság alapján mindenki szépnek, kellemesnek, léte számára a legmegfelelőbbnek tart? E kérdések tovább is vezetnek, mert ma már oly sok használati igény, funkció, táji szolgáltatás merül fel, hogy erős leegyszerűsítésnek tűnik a pusztá biológiai létfeltételekre visszavezetni a preferenciát.

E gondolatok nyomán kétségek merültek fel az általánosan kedvezőnek tekintett táji adottság-együttes létevel kapcsolatban és születtek meg azok az elméletek, amelyek a megfigyelő egyén kulturális háttérét és személyes jellemzőit tekintik alapvetőnek. Ezek a teóriák a közvetlen és érzelmi preferencia válaszok körén kívül esnek és az észlelt rendeltetéseket veszik elsősorban figyelembe (BELL, S. 1999). A „*topofilia*” hipotézis (TUAN, Y. 1974) a személyes jellemzőket tekinti elsődlegesnek a tájpreferenciák kialakulásánál, így véleménye szerint a kor, a nem, a foglalkozás, a képzettség, a hobby és a táj ismeretisége játszik elsődleges szerepet. Az „*ökológiai esztétika*” elmélete (CARLSON, A. 2001; GOBSTER, P.H. 1999) etikai összefüggéseket lát a tájak ökológiai stabilitása és a kedveltség között.

Az esztétikai/percepcionális ítéletalkotás biológiai és kulturális magyarázatai között az az alapvető különbség, hogy, míg egyik belső, az emberrel veleszületett preferenciákról beszél, addig a másik tanult válaszreakciónak tartja azokat (BOURASSA, S.C. 1991). Újabban azonban vegyes megközelítéseket is találunk. BELL, S. (1999) ÉS NORTON, B. et al. (1998) is azt vallják, hogy mind biológiai, mind kulturális tényezők alakítják az ember környezeti megítélését. Eszerint az ember meghatározott, genetikailag kódolt preferenciákkal jön a világra, amelyet azonban a kulturális hatások befolyásolnak, alakítanak. Miként minden, ez is létező kapcsolatokban konstituálódik, így nyilvánvalóan az ember-természet kölcsönhatásában formálódó táj, illetve környezet maga és ennek megtapasztalása is. A hegyekbe vájt szántóteraszok szép példái annak, hogy miként hoz létre az ember „kőből kenyeret”, amint Jókai írta Torockót látva. S maga az idézet is szép példája a materiális valóság kapcsolatainak és ennek érzékelése és felfogása nyomán született gondolatoknak.

Ezen a nyomon halad HARTIG, T. (1993), amikor megállapítja, hogy a természet megtapasztalásának tranzakcionális karaktere van. Az ember-természet rendszerek egymást definiálják, így a fejlődéseméleti és a kulturális látásmód szintézise a legmegfelelőbb a további preferencia-vizsgálatokban. TVEIT, M. et al. (2006) is osztja ezt a véleményt, elfogadva, hogy léteznek olyan tájelemek, amelyek az egész emberiség számára, mintegy a kultúrák felett állóan közös értéket képviselnek, elismerve, hogy egyéni és kulturális különbségek is léteznek, amelyek az eltéréseket okozzák.

Az objektivista és a szubjektivista paradigma a környezet- és tájésztétikai preferencia-vizsgálatokban

Az itt vázolt elméletek alkalmazása és igazolása mellett a gyakorlati kutatási feladatokban alapvető módszertani kérdésként merül fel a percepció esetében az objektivitás és a szubjektivitás. LOTHIAN 1999-ban megjelent tanulmányán két tartalmi szál húzódik végig: egyik a tájértékelés módszertanainak a bemutatása másik pedig a filozófia esztétikai teóriáinak történeti áttekintése. Utóbbiak összefüggéseinek elemzésére e helyen

nem térünk ki, mert a cikk kereteit meghaladó terjedelmet igényelne. Azonban felhívjuk a figyelmet a táj esztétikai minősítését célzó módszerekről alkotott véleményére, amely megfontolást érdemel.

A tájértékelési módszerek bemutatásánál objektivistának nevezi azokat, amelyek a táj biofizikai, azaz materiális (felszínformák, talaj, vegetáció) jellemzőihez hasonlóan értékelhetőnek tartják az esztétikai minőséget, amely értelmezésében azonos a szépséggel. Ezt a minőséget az objektivista paradigma talaján állók a táj belső jellemzőjének tartják, amit szakértői becslés alapján határoznak meg. A hegyet és vizet például értéknövelő tényezőnek tekintik, s ily módon magas, alacsony stb. minőségű tájakat különítenek el. A szubjektivista módszer ezzel szemben a táj szépségét az emberi elmében az érzékelés nyomán megszületett értelmezésnek, humán konstrukciónak, azaz kívülről a tájnak tulajdonított minőségnek tekinti. Egyszerűen fogalmazva az objektivista arról a szépségről mond ítéletet, ami a szemünk előtt van, a szubjektivista pedig arról, ami a szemünk mögött, az elménkben leképeződik. Lothian szerint, amíg az elsőt objektívnek állítják be, pedig az lényegileg szubjektív, hiszen egy-egy szakértő határozza meg az értéket, addig a szubjektivistának tartott módszer lényegileg objektív, mert az érintett közösség széles körében végzett, szociológiailag megalapozott preferenciafelmérésre és ezek statisztikai elemzésekkel igazolt eredményeire támaszkodik. Tehát első esetben a szubjektivitást objektívnek állítják be, másodikban viszont a szubjektivitást kellő számú mintavétellel, matematikai értékelésnek vetik alá és teszik objektívvé.

Összefoglalás

A percepció, azaz az észlelés az esztétika lényege. Az esztétika értelmezhető szűkebben, mint a szép elmélete, és értelmezhető tágabban, mint az észlelés kognitív folyamata alapján alkotott ítélet, illetve értelmezés, amely nem pusztán a szépséget, hanem számos egyéb minőséget (nyugalom, harmónia, biztonság) is feltár. Az ember a percepció során és következtében nem pusztán semlegesen tudomásul veszi az észlelt jelenségeket, hanem értékeli azokat. A táj, mint megélt emberi környezet minősítését az ember-természet, az ember-hely és az ember-társadalom interakciói határozzák meg. Az e kapcsolatokra vonatkozó elméletek alapján az esztétikai preferenciavizsgálatok pozitív ítéleteink okait és tényeit kísérelik meg feltárni.

A táj észlelt jelenségeinek minősítése az objektivista, illetve a szubjektivista paradigma alapján történik. Annak eldöntése azonban, hogy mit tekintünk objektívnek, vagy szubjektívnek sokkal árnyaltabb megközelítést igényel, mint annak megállapítása, hogy számszerűsített-e az eredmény. A minőség és a mennyiség kategóriái a mai tudományosságban nem élesen szétválaszthatók, különösen, ha szakértők (individumok) döntenek el a számok által rögzített minőséget és ezáltal a matematikai modellek számszerűsített eredményeit erősen ingatagá teszik. Azon a vitán túl, hogy valóban tudományosnak tekinthető-e az, ami matematikailag leírható, illetve tudománytalan, ami matematikailag nem értelmezhető, megítélésem szerint alapvetőbb és előremutatóbb az a kérdés, hogy az ember a világtól/természettől különálló, elidegenedett létezőnek tekinti-e magát, vagy a világ részének. Távolról sem mindegy ugyanis, hogy hatás, vagy kölcsönhatás-szemléletű-e a gondolkodásunk, hogy Heidegger „világban lét” általi tudatosságunkat és lényegi meghatározottságunkat fogadjuk el alapvető paradigmaként a fenomenológia nyomán, vagy a kívülálló, illetve felülálló racionális, karteziánus szemléletet. Ennek pedig az a hallatlan gyakorlati jelentősége, hogy a létközegétől, a természeti tértől, önmagát különállónak értelmező ember pusztán használati értéket tulajdonít annak. Alávetettnek és maga alá

rendeltnek tekinti létközegét a világot, amin szabadon, korlátok nélkül uralkodhat, amit kénye kedve szerint kihasználhat.

KONKOLY-GYURÓ ÉVA

SOE Erdővagyongazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet, Sopron

konkoly-gyuro.eva@uni-sopron.hu

IRODALOM

- APPLETON, J. 1975: *The Experience of Landscape*. – Wiley, London 293 p.
- BELL, S. 1999: *Landscape: Pattern, Perception and Process*. – E&FN Spon, London. 344 p.
- BAUMGARTEN A. G. 1999. *Eszztétika*. Atlantisz, Budapest. 71 p.
- BECHTEL, R. B.–CHURCHMAN, A. 2002: Eds., *Handbook of environmental psychology*. – Wiley & Sons, New York. pp. 427–442.
- BELL, P.A.–GREENE, T.C.–FISHER, J.D.–BAUM, A. 2001: *Environmental Psychology*. – 5th Edition, Harcourt College Publishers, USA.
- BERLEANT, A. 1992: *The Aesthetics of Environment*. – Temple University Press, USA. 218 p.
- BOHANNAN, P.–GLAZER, M., szerk. 1997: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem Kft, Budapest. 746 p.
- BOURASSA, S. C. 1991: *The Aesthetics of Landscape*. Belhaven, London. 184 p.
- CARLSON, A. 2001: Aesthetic preferences for sustainable landscapes: seeing and knowing, in: SHEPPARD, S.R.J.–HARSHAW, H.W. (eds.) *Forests and Landscapes—Linking Ecology, Sustainability and Aesthetics*, International Union of Forestry Research Organizations Research Series 6. CABI Publishing, Wallingford. pp. 31–41.
- COSGROVE, D. 1985: Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea. – *T I Brit Geogr* 10. pp. 45–62.
- DÜLL A. 2009: A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés. – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 372 p.
- DOUGLAS, M. 1966: *Purity and danger*. – Routledge and Kegan Paul, London. 188 p.
- DOVE, R. M.–CARPENTER, C. (eds.) 2007: *Environmental Anthropology: A Historical Reader* Wiley- Blackwell. 504 p.
- DURKHEIM, E. 1976: *The elementary forms of the religious life*. – Allen and Unwin, London,
- DURKHEIM, E. 1982: *The rules of sociological method and selected texts on sociology and its method*. – Macmillan, London.
- FRY, G.–TVEIT, M.S.–ODE, Å.–VELARDE, M.D. 2009: The ecology of visual landscapes: Exploring the conceptual common ground of visual and ecological landscape indicators. – *Ecological Indicators* 9. 5. pp. 933–94.
- GEERTZ, C. 1973: *The interpretation of cultures*. – Basic Books, New York. 470 p.
- GIBSON, J. J. 1979: *The ecological approach to visual perception*. – Houghton Mifflin, Boston. 332 p.
- GOBSTER, P. H. 1999: An ecological aesthetic for forest landscape management. – *Landscape Journal* 18. pp. 54–64.
- INGOLD, T. 2002: *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. – Routledge, London. 465 p.
- HARTIG, T. 1993: Nature experience in transactional perspective. – *Landscape and Urban Planning* 25. pp. 17–36.
- HEIDEGGER, M. 2007. *Lét és Idő*. – Osiris, Budapest. 524 p.
- KAPLAN, R.–KAPLAN, S. 1989: *The Experience of Nature*. – Cambridge University Press Cambridge. 352 p.
- KAYMAZ, I. C. 2012: *Landscape Perception*. – In: OZYAVUZ, M. (ed.) *Landscape Planning*. – Available from: <http://www.intechopen.com/books/landscape-planning/landscapeperception>
- KNOX, P.L.–MARSTON, S.A. 2003. *Places and Regions in Global Context: Human Geography*. – Pearson Education Inc., New Jersey. 272 p.
- LEACH, E. R. 1964: Anthropological aspects of language: animal categories and verbal abuse. – In: LENNENBERG, E. H. (ed.): *New directions in the study of language*. – MIT Press, Cambridge. pp. 23–63.
- LEE, S.A. 1973: Environmental perception, preferences and the designer. – *Proceedings of the Lund Conference Architectural Psychology* 26–29 June. 1973.
- LOTHIAN, A. 1999: Landscape and the philosophy of aesthetics: is landscape quality inherent in the landscape or in the eye of the beholder? – *Landscape and Urban Planning* 44. 4. pp.177–198.
- MERLEAU-PONTY, M. 2012: *Az észlelés fenomenológiája*. – L'Harmattan, Budapest. 497 p.
- NORTON, B.–COSTANZA, R.–BISHOP, R. C. 1998: The evolution of preferences: why 'sovereign' preferences may not lead to sustainable policies and what to do about it. – *Ecological Economics* 24. pp. 193–211.

- ORIAN, G. H. 1980: Habitat selection: general theory and application to human behavior. – In: LOCKARD J. S. (ed.): *The Evolution of Social Behavior*. – Elsevier, New York. pp. 49–66.
- OYAMA, S. 1985. *The ontogeny of information: developmental systems and evolution*. – Cambridge University Press, Cambridge.
- PLATÓN: A Lakoma 209e–212a.
- SWANWICK, C. 2002: *Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland*. – Prepared for the Countryside Agency and Scottish Natural Heritage.
- SCHAMA, S. 1995: *Landscape and memory*. – Harper Collins, London. 672 p.
- TUAN, Y. 1974: *Topophilia*. – NJ: Prentice-Hall, Englewood Cliffs. 259 p.
- TVEIT, M.–ODE, Å.–FRY, G. (2006) ,Key concepts in a framework for analysing visual landscape character’ – *Landscape Research*, 31:3, pp. 229–255.
- VALENTÍN, J.–GAMEZ, L. 2010: Eds., *Environmental psychology: New developments*. – Nova Science Publishers, New York
- WHITEHEAD, A. N. 1929: *Process and Reality: an Essay in Cosmology*. – Cambridge University Press, Cambridge.
- WYLIE, J., 2007: *Landscape*. – Taylor Francis Ltd, London. 246 p.
- ZUBE, E. H. 1984: Themes in landscape assessment theory. – *Landscape Journal* 3. pp. 104–110.